

Man måste vara författaren mycket tacksam för denna klarläggande historiska utredning av en livsfråga för församlingen och för hans framställning om de drivande orsakerna till den beklagliga utvecklingen.

Möjligen kan man fråga sig om Lindqvists undersökning av lätt förklarliga skäl ensidigt kommit att inrikta sig på förhållandena i städerna, enkannerligen storstäderna. Det var ju dessa som kommo att bestämma utvecklingen. Ute i de rena bondebygderna ha knappast orsakerna till nattvardslivets ödeläggelse varit att söka i motsatserna adel-folk, bildade-obildade. Dess mera kom nog här den pietistiska motsatsen troende-icke troende att bli avgörande. Under alla förhållanden finnes all anledning för den som nu hoppas på och arbetar för nattvardslivets förnyelse att ta del av Lindqvists arbete.

Arthur Adell.

Om kyrklig konst.

Martin Liljegren, Stormaktstidens gravkor. Sthlm 1947. P. A. Norstedt & Söner. Kr. 24.

Som akademisk avhandling ventilerades förra året ovannämnda verk om stormaktstidens gravkor i Sverige. Författaren visar med lärdom, skarpsinne och gott omdöme, att gravbyggandet i form av gravkor åt furstar och stormän under 1600-talet är en specifik svensk företeelse, ett slutet kapitel i arkitekturhistorien, som här växer fram ur egen miljö och ur egna förutsättningar. Förmodligen var även stormaktstidens egendomliga gravpompa, som med förvåning skildras av resande främlingar, också ganska enastående. Fester och teaterföreställningar sågs inte i Stockholm, säger Magalotti, men begravingar och bröllop tycks ha ersatt sådana.

Byggandet av särskilda gravkor, ett avskilt rum i kyrkan, utgör avhandlingens ämne, inte de välvda grifterna under golvet eller de fristående gravbyggnaderna på kyrkogårdarna. Årans begrepp och de monumentala sinnelaget konstituerade formbildningen. Efter en inledning av europeiska minnesmärken skildras äldre svenska gravminnen. Bland dessa lägger man märke till frågan om S:ta Helena

av Skövde. Som bekant har våra dagars forskning börjat tvivla på existensen av detta Sveriges första nationalhelgon. En rundbyggnad invid kyrkan i Skövde har betecknats som hennes gravkapell. Författaren visar — efter Bauerreiss — att ett stort antal liknande rundbyggnader i Europa voro avkomlingar av den heliga gravens kyrka i Jerusalem och ofta vigda åt Helena, Konstantins moder, som återfann det heliga korset. Här ges då en rimlig förklaring till namnet. Från de äldre välvda rummen med kistor utvecklas under 1600-talet ett mera monumentalt rum, som innesluter kistan samt pompösa epitafier och anvapen. Gustavianska gravkoret vid Riddarhuskyrkan är det första färdiga exemplet. Som upphovsman till detta verk föreslår förf. slottsbyggmästare Louis Gillis och riksantikvarien Johan Bureus. Efter detta gravkor följer en stor mängd hjältegravkor samt adliga personers och ätters minnesrum. De förnämsta ha Jean de la Vallée, Nikodemus Tessin d. ä. och Erik Dahlberg till upphovsmän. Oxenstiernska gravkoret vid Jäders kyrka är den förstnämndes vackraste skapelse från år 1652 och något senare tillkom Friholmskoret och Brahekoret. Här gjordes strängt taget hela kyrkan till ett ättegravkor. Den nybyggda Askersunds landsförsamlings kyrka (1661) fick en något motsvarande utformning av de la Vallée, och Veckholms kyrka planerades till gravmonument åt Jakob de la Gardie. Vallées största uppdrag blev dock gravkoren vid Riddarholmskyrkan: Banérska, Vasaborgska, Leijonhufvudska och Wachtmeisterska. Tessin fullföljde sedan utvecklingen. Hans förnämsta verk äro de la Gardieska gravkoret vid Veckholms kyrka, som han fick fortsätta efter Vallée, Bondeska gravkoret vid Spånga kyrka, Rosenhaneska gravkoret vid Husby-Oppunda kyrka m. fl.

Framställningens konsthistoriskt sett värdefullaste parti behandlar Erik Dahlberg. Förf. har dragit fram en del fantasiförslag till rundtempel, som Dahlberg diktade under sin lyckliga italienska studietid. Den romerska stilen i dessa fullföljde han i de många gravbyggnader över högättade svenskar, han skapade: Soop-Oxenstiernska koret vid Askersunds landsförsamling, Cronborgska gravkoret vid Södertälje stadskyrka, Aschebergiska vid Kristine kyrka i Göteborg, Kaggska vid Floda kyrka och slutligen hans eget vid Turinge kyrka i Södermanland. Det sistnämnda är samtidigt högkor. I dessa minnesmärken förverkligar den svenska gravbyggnadstraditionen sin djupaste och märkligaste innebörd säger författaren utan att uppehålla sig vid det arkitektoniska problemet ur liturgisk

synpunkt. Ingenting kan tydligare åskådliggöra de svenska stormännens övermod, än då de förvandlade kyrkans kor till sin ätts gravkor som Dahlberg gjorde i sin egen och i Floda kyrka, där det rikt smyckade Kaggska gravkoret också övertagit funktionen av altarrum till den gamla kyrkan. Altaret flankeras på båda sidor av ståtliga tumbor med Agneta Ribbings och Lars Kaggs gestalter skulpterade på locken. Rakt över altaret hänger fältmarskalkens huvudbanér och ursprungligen funnos 16 fanor. Därtill kommer en prunkande dekoration med nischskulpturer och kraftiga stuckaturer. En konsekvens av denna sammansmältning mellan kyrkokor och gravkor utgör Österhaninge kyrka med Bielkestiernska gravkoret. Bakom gravkoret har skulptören Nicolaus Millich uppbyggt ett epitafium över ätten. Genom sin dominerande plats och sitt dramatiska innehåll fyller den hela kyrkan. Träffande säger författaren: »Gravkoret har här blivit teaterscen och har som sådan konkurrerat ut altaret. Den till gudstjänst församlade menigheten skådar icke i första hand sinnebilder för kristen tro utan bevittnar ett skådespel av världslig innebörd: sjöhjältens bedrifter.» Längre kan byggnadens säkularisering inte ha drivits än när själva altaret blivit en detalj i ett representationsrum, som helt ägnas en död storman.

Upplands kyrkor. Konsthistorisk vägledning, utg. av Stiftsrådet i Uppsala ärkestift. I, Uppsala 1947.

I likhet vad som skett i Södermanland har i ärkestiftet börjat utges en serie vägledningar av kyrkorna var och en omfattande 16 sidor till ett pris av 50 öre eller 1 kr. De första 12 kyrkoberivningar ha samlats i ett band. Efter en inledning av ärkebiskopen ges en kort konsthistorisk översikt av professor Johnny Roosval, som på sitt suveräna skildringssätt framställer en gallupundersökning bland kyrkorna och låter dem svara på några närgångna frågor: hur gammal, hur stor, vilka dyrbarheter gömmas inom murrarna? En livfull bild upprullas, där författarens skarpsinne, kombinationsförmåga och originella framställningskonst kommer till sin rätt. I kyrkoberivningarna medverka Erik Bohrn, Henrik Alm, B. J. Kilström, som står för redaktionen, Eric Juel, Ingeborg Wilcke-Lindqvist, Ragnar Stenberg och Rune Nordberg. De skildrade kyrkorna presentera sig alla som i hög grad intresseväckande; man behöver bara tänka på sådana märkliga monument som

Solna, Roslags Bro, Husby Sjutolft, Danderyd, Edebo och Vändel. Att skildra något av dessa kyrkor och deras inredning ligger utanför ramen av denna anmälan, som endast vill ta sikte på det betydelsefulla initiativet och den prisvärda begynnelse, som gjorts med detta band. Det intresse, som verket rönt redan i sin begynnelse, vittnar också om den roll det kommer att spela.

Sigtuna Mariakyrka 1247—1947. Sigtuna Fornhems förlag. 1947.

Sigtuna Mariakyrkas 700-årsjubileum framkallade bl. a. en av Sigtuna fornhem utgiven minnesskrift under redaktion av Holger Arbman, Wilhelm Holmqvist och Rolf Hillman. Sex författare ha här samlat sitt vetande om dominikanernas kyrka och kloster i Sigtuna ur konsthistorisk och liturgihistorisk synpunkt. Docenten W. Holmqvist ger först en intressant framställning av klostrets byggnadshistoria och skildrar de märkligaste inventarierna, bland vilka högaltarskåpet är ett av de mest intressanta. Frågan är om icke den bristande enhetligheten i skåpets figurstil lättast förklaras om man hänvisar det till den av Struck skildrade »der Hauptwerkstattmeister» i Lübeck med sin typiska dockstil, full av epigonala drag. Liturgiska bidrag äro Toni Schmidts uppsats om Sigtunabrödernas böcker och böner och Aarno Maliniemis artikel om Åbokonventets förhållande till Sigtunaklostret samt Carl-Allan Mobergs framställning av dominikanska musiktraditioner. Dessutom publicerar Agnes Geijer ett märkligt corporalskrin från Åbo domkyrka med ett broderi på locket, som visar sig vara ett verk av den kända Albert målare och pärlstickare. Slutligen redogör Harald Fleetwood för de äldsta sigillen från Sigtunaklostret. Med sin vårdade utstyrelse och sitt i bästa mening populära bidrag framträder denna minnesskrift som mönstergill.

Bengt Cnattingius.

Ny musik.

Gustaf Carlman: Fantasia gotica.
Nordiska Musikförlaget.

Carlman är känd som orgelkompo-

nist från sina bidrag till »Introituspreludier» och »Postludier». Föreliggande verk är av något större format och visar en ganska markant profil.

Det är musik som man med intresse tar del av.

Efter en fri, toccata-artad inledning med rörliga pedalphaser följer ett lugnt avsnitt med bl. a. en myckenhet av parallella sextackord över ett ostinat basmotiv. En ny rörlig, nästan virtuos passageartad sats leder över till en fugerad del, som hämtat sitt tema, rytmiskt omarbetat, från den ostinata basen i det föregående. Motivet är faktiskt så bra, att man skulle önskat det ännu mera tillvarataget och utvecklat. Men koncentration kan ju vara en dygd. Fantasian avslutas i samma stil som inledningen.

Verket klingar utmärkt, är tack-samt att spela och måste betraktas som ett mycket gott tillskott till den f. ö. ganska magra litteraturen av fri, ny svensk orgelmusik.

G. Arnér.

Valdemar Söderholm: Toccata C-dur.

—: *Improvisation över »O du saliga».* Nordiska Musikförlaget.

En toccata av Söderholm spänner förväntningarna högt, när man har hans a-moll-toccata i friskt minne. Och be-sviken blir man ingalunda inför denna, även om den inte når upp till samma mästerskap som den i a. Han har en härlig orgelstil, Söderholm. Det är ett friskt musicerande i äkta polyfon stil utan något konstruktivt och stelbent över sig. Och framför allt är det så orgelmässigt. Denna toccata rekommenderas särskilt till studium för något mer avancerade organistelever, som vill göra bekantskap med modern orgelstil.

Improvisationen består av en liten, rörlig inledning följt av en meditativ pastoral över koralmotivet. Som avslutning följer en fuga byggd på kor-alens tredje fras.

Det är julmusik med något av en kärv och gnistrande svensk julotta över sig och synnerligen välkommen till omväxling med den traditionella.

G. Arnér.

Psykologiska synpunkter på kulten.

Den religiösa aktiviteten börjar aldrig med begrepp och läro-satser. Varken hos folk eller enskilda. Dessa äro alltid sekundära fenomen, ett tankens försök att komma till rätta med de kultiska upplevelserna. Det är dessa, som göra religionen till en tvingande och livgivande makt; de äro religionens huvudfenomen.

För sitt liv är religionen beroende av kulten. När denna upphör, upphör religionen; när den förändras, förändras också religionen. Dessa förändringar äro långt viktigare än de intellektuella och moraliska. Först med grundläggandet av nya kultformer uppstå nya religionsformer.